

D

7126
CBM

R

984-160

7626

1984

160

faculteit der economische wetenschappen

RESEARCH MEMORANDUM

TILBURG UNIVERSITY
DEPARTMENT OF ECONOMICS

Postbus 90153 - 5000 LE Tilburg
Netherlands

FEW

160

FUNCTIES EN VORMEN VAN DE BURGERLIJKE
STAAT
OVER PARLEMENTARISME, CORPORATISME
EN AUTORITAIR ETATISME

door P. Meys

Uit dit artikel zal blijken dat de analyse van deze staatsvormen verloopt via nader onderzoek van de elementen die bepalend worden geacht voor de vorm van de staat.

Binnen de marxistische politieke theorie heeft dit onderzoek tot twee extreme uitgangsposities geleid, te weten het kapitaal-theoretische "Staatsableitung"-debat in Duitsland en de klassen-theoretische analyse van de vorm van de staat door met name Nicos Poulantzas, in navolging van Louis Althusser. In de eerste twee paragrafen van dit artikel zal dieper op deze twee posities ingegaan worden. Paragraaf 3 en 4 zullen tussenposities laten zien van respectievelijk John Urry en Bob Jessop. Tot slot zullen in paragraaf 5 enkele afrondende beschouwingen gegeven worden en zal een conclusie getrokken worden ten aanzien van de elementen die bepalend zijn voor de vorm van de staat; deze elementen zullen worden gerelateerd aan de huidige vorm van de staat. Daarmee is tegelijkertijd een antwoord gegeven op de genoemde centrale vraag van de marxistische politieke theorie.

FUNCTIES EN VORMEN VAN DE BURGERLIJKE STAAT
OVER PARLEMENTARISME, CORPORATISME EN AUTORITAIR ETATISME

door P. Meys

Inleiding

Het denken over de staat is van oudsher een centraal thema in de sociale en politieke filosofie. Vooral in de 17e, 18e en 19e eeuw werd door Hobbes, Locke, Rousseau, Kant, Hegel en Marx de vraag naar de bestaansgrond van de staat gesteld. Deze traditie wordt in deze eeuw voortgezet door niet-marxisten en marxisten. Vertegenwoordigers van de niet-marxistische stroming zijn o.a. Rothbard, Nozick, Buchanan, Rawls en Macpherson, hoewel deze laatste een brug probeert te slaan naar een meer marxistische benadering, met name door zijn afwijzing van het methodologisch individualisme.¹⁾ Het denken over de staat binnen de marxistische stroming is pas in de 70er jaren opnieuw op gang gekomen. Hiervoor zijn globaal twee redenen aan te geven. De eerste is dat bij Marx zelf geen uitgewerkte theorie over de staat te vinden is en de tweede reden is dat de marxistische traditie in deze eeuw haar aandacht in eerste instantie richtte op de relatie tussen marxistische theorie en politieke strategie om vervolgens in de 60er jaren met het stalinisme te breken.

Een opvallend verschil tussen beide stromingen is dat de eerste in navolging van de klassiek-liberale een ideale (liberale) staat wil beschrijven, terwijl de marxistische stroming zich beperkt tot het geven van een feitelijke beschrijving van de staat. Een feitelijke beschrijving die moet worden opgevat als een verklaring voor en een kritiek op het bestaan van de staat in een kapitalistische maatschappelijke formatie en die zich met name afvraagt wat zijn functie en zijn vorm is, zonder daarbij een on-historische opvatting van een natuurstaat als uitgangspunt te nemen. De vraag naar de functie en vorm van de burgerlijke staat is de centrale vraag van de marxistische politieke theorie.

In het actuele debat binnen de marxistische politieke theorie tracht men deze vraag vooral te beantwoorden door een analyse van de huidige vorm van de staat. De belangrijkste staatsvormen die daarbij ter sprake komen zijn het parlementarisme, het corporatisme en het autoritair etatisme.

1. Staat en kapitaal: het Duitse "Staatsableitung"-debat

Het Duitse "Staatsableitung"-debat moet vooral worden begrepen als een kritiek op de theorie van het staatsmonopolie-kapitalisme (stamokap). Deze theorie gaat er van uit dat er in de huidige fase van het kapitalisme een fusie tot stand is gekomen tussen het monopolie-kapitaal en de staat, die samen een enkelvoudig mechanisme vormen van economische exploitatie en politieke dominantie. De staat wordt zodoende opgevat als een instrument in handen van het monopolie-kapitaal. In navolging van Lenin wordt deze fase van het kapitalisme tevens beschouwd als de laatste fase voor de overgang naar het socialisme.²⁾

Uitgangspunt in het Duitse debat is niet de analyse van het monopolie-kapitaal bij Lenin, maar de analyse van de relatie tussen loonarbeid en kapitaal in de economische werken van Marx, "Grundrisse zur Kritik der politischen Oekonomie" en "das Kapital".

Müller en Neusüss zijn dit debat in 1970 begonnen. Ze gingen er van uit dat, wanneer de staat wordt opgevat als een instrument van het monopolie-kapitaal, het onmogelijk is om de grenzen van economische staatsinterventie aan te tonen. Deze grenzen hangen volgens beide auteurs direct samen met de meerwaarde-productie en de kapitaalaccumulatie in de kapitalistische maatschappelijke formaties. Zodoende moet de staatsvorm worden afgeleid van de ware vorm en de kapitaalverhouding.

Solange die Arbeit auf die Produktion von Gebrauchswerten, auf die Lebenserhaltung der gesellschaftlichen Individuen gerichtet ist, wird keine gesonderte Kontroll- und Zwangsorganisation nötig, die zu verhindern sucht, dass die Individuen und die Gesellschaft sich durch ein Übermass an Arbeit selbst zugrunde richten. Erst die kapitalistische Warenproduktion zerreisst diesen Zusammenhang und erzeugt das Problem der Selbstzerstörung der Gesellschaft.³⁾

De zelfvernietiging van de maatschappij impliceert de vernietiging van de arbeidskracht als bron van de meerwaarde-productie. Om deze zelfvernietiging te voorkomen is er een autonoom instituut nodig dat naast en boven de maatschappij moet worden gesitueerd en dat de tegenstelling tussen loonarbeid en kapitaal reguleert. Dit instituut is de staat. De

regulerende functie van de staat is dan voornamelijk het oplossen van "sociale problemen", waardoor de arbeidskracht als waar ten behoeve van de kapitaalaccumulatie wordt beschermd.

Müller en Neusüss reduceren dus zowel de staatsvorm tot de functie van de staat als de staatsfunctie tot een sociale politiek. Zodoende kunnen ook zij echter niet de verschillende vormen van economische staatsinterventie door de tijd heen aangeven en ook niet de gevolgen van deze interventie voor de vorm van de staat.⁴⁾

De economische werken van Marx, die Müller en Neusüss als uitgangspunt nemen, worden geïnterpreteerd als een historisch-materialistische kritiek op de burgerlijke vormen van de politieke economie. Door deze werken van Marx niet op te vatten als een economische analyse, proberen zij te ontkomen aan een economisch determinisme. Dit impliceert dat een onderzoek naar de relatie tussen de economie en de politiek niet moet beginnen met de wijze waarop de economische basis de politieke superstructuur bepaalt, maar met de vraag naar de maatschappelijke produktieverhoudingen in de burgerlijke maatschappij. Deze verhoudingen zijn volgens deze auteurs een logisch en historisch gevolg van de relatie tussen loonarbeid en kapitaal en deze relatie verschijnt in verschillende vormen als economische en politieke relaties. Bijgevolg moet ook een analyse van de vorm van de staat de relatie tussen loonarbeid en kapitaal als uitgangspunt hebben. Dit heeft binnen het "Staatsableitung"-debat tot verschillende benaderingswijzen geleid waarvan de vier belangrijkste hieronder in het kort zullen worden weergegeven.⁵⁾

Von Flatow en Huisken beweren dat het onmogelijk is om de staat af te leiden uit de essentie van het kapitalisme. Dit wil zeggen dat de functies van de staat niet zonder meer uit de "behoeften" van het kapitaal kunnen worden afgeleid. Deze "behoeften" zijn namelijk bemiddeld door de oppervlakte van de burgerlijke maatschappij.

Die zentrale These unserer Überlegungen läuft (...) darauf hinaus, dass erst von den Bestimmungen der Oberfläche der bürgerlichen Gesellschaft aus sich jene Zusammenhänge ergeben, die es erlauben, das Wesen des bürgerlichen Staates in den Griff zu bekommen.⁶⁾

Vervolgens beargumenteren zij dat aan de oppervlakte van de burgerlijke maatschappij het algemeen belang van alle burgers verschijnt. Dit algemene belang bestaat in het behoud van, het streven naar meer en het continueren van bronnen van inkomsten voor zowel de arbeiders als de kapitaal- en grondbezitters. Aldus maken von Flatow en Huisken een onderscheid tussen particuliere belangen van privé-eigenaren en het algemene belang van de burgers. Het algemene belang, dat gebaseerd is op een reële schijn van vrijheid en gelijkheid, maakt het verschijnen van een autonome neutrale instantie aan de oppervlakte van de maatschappij mogelijk. Deze instantie is de staat die het slechts doet voorkomen alsof hij de belichaming is van het algemene belang van alle burgers, omdat het algemene belang enkel bestaat als een ideologie of mystificatie.

Wanneer men echter, zoals von Flatow en Huisken, de staat afleidt uit de verschijningen aan de oppervlakte van de maatschappij en deze relateert aan een vals bewustzijn van het algemeen belang, is het onmogelijk om de tegenstellingen binnen de staat te analyseren. Een afleiding die vanuit een vals bewustzijn de staat verklaren wil, bevestigt het valse bewustzijn over de staat als een ongedeeld, rationeel handelend subject. Dit leidt er toe dat de vorm van de staat herleid wordt tot een algemene functie van de staat. Wat de gevolgen zijn van de veranderende maatschappelijke verhoudingen voor de politiek en als zodanig voor de staatsvorm, is niet te analyseren vanuit de ideologische notie van het algemeen belang.⁷⁾

Blanke, Jürgens en Kastendiek leiden de vorm van de staat af van de warenvorm en de vorm van het recht, waarbij zij zich baseren op de rechtsleer van Paschukanis.⁸⁾ Zij zijn met Paschukanis van mening dat de circulatie van waren subjecten vooronderstelt die betrokken zijn bij ruilrelaties. Deze subjecten erkennen in dergelijke relaties bepaalde rechten die zijn gebaseerd op privé-eigendom, vrijheid en gelijkheid en die in legale vormen moeten worden gegoten. Er is met andere woorden een buiten-economische kracht noodzakelijk, die dergelijke legale vormen door middel van wetten garandeert en die zowel de inhoud van de legale normen formuleert alsook zorgdraagt voor de naleving ervan. De vorm van de wet en de wijze van handhaving ervan moet adequaat zijn voor de wa-

renvorm. Aan deze voorwaarden wordt voldaan als de legale normen onpersoonlijk, algemeen en openbaar zijn en als zij geformuleerd en uitgevoerd worden op een constitutionele ("rechtsstaatliche") manier. Zodoende verschijnt de staat als een buiten-economisch dwangapparaat dat noodzakelijk is voor het in stand houden van de rechtsverhoudingen.⁹⁾

Aus dem Warenverhältnis als spezifischer, verdinglichter Form des gesellschaftlichen Zusammenhangs der Individuen ergibt sich die Form des Rechts. Sicherheit des Rechts als Grunderfordernis dieses Zusammenhangs erzeugt die Funktion der Zwangsgewalt und damit die funktionelle Basis für den Staat.¹⁰⁾

Na deze algemene afleiding van de vorm van de staat onderzoeken zij hoe de relatie tussen de staat en de economie bemiddeld is door het geld en de wet.¹¹⁾ Zij beargumenteren dat economische staatsinterventie tot stand komt met behulp van monetaire en wettelijke maatregelen. Deze staatsinterventie is echter onderhevig aan beperkingen. Veranderingen in de wet hebben namelijk beperkte effecten omdat de subjecten voor de wet identiek zijn, maar verschillende posities bekleden in de produktieverhoudingen. Dat geldt ook voor de controle door de staat over het geld. De staat kan algemene monetaire maatregelen afkondigen, doch de effecten ervan niet overzien vanwege de verschillende particuliere kapitaalgroepen, die ieder voor zich verschillend op deze maatregelen zullen reageren.

De scheiding tussen politiek en economie wordt door deze auteurs teniet gedaan en tot een eenheid gesmeed door de verbinding tussen rechtsvorm en warenvorm. De vergaande verabsolutering van het juridische, als de bepaling voor de algemene vorm van de staat, impliceert de onmogelijkheid de veranderende functies van de staat in het reproductieproces te analyseren. De wettelijke en monetaire maatregelen van de staat zijn niet in algemene termen te vatten juist omdat deze maatregelen de resultante is van machtsverhoudingen tussen en binnen de verschillende staatsapparaten. Veranderingen van deze machtsverhoudingen leiden tot andere maatregelen die weer consequenties kunnen hebben voor de vorm van de staat.¹²⁾

Altvater en ook Läpple leiden de staat af uit de specifieke concurrentieverhoudingen tussen de verschillende kapitaalgroepen, die ongepland, antagonistisch en anarchistisch zijn. Bepaalde noodzakelijke voorwaarden voor de reproductie van het kapitaal in het algemeen kunnen niet veilig worden gesteld door de acties van de verschillende particuliere kapitaalgroepen, omdat de concurrentiedruk deze onrendabel zouden maken om erin te voorzien. Dit betekent, dat voor de reproductie van het kapitaal in het algemeen een bepaalde institutie vereist is, die zelf niet onderhevig is aan de concurrentiestrijd en die juist daardoor geschikt is om de belangen van het kapitaal in het algemeen te dienen. Het noodzakelijk bestaan van de staat, dat op deze wijze verklaard wordt, moet dus gesitueerd worden als staande naast en boven de maatschappij en de daarbinnen heersende concurrentieverhoudingen en meerwaardeproductie.

Der Staat kann also weder als blosses politisches Instrument noch als vom Kapital abgehobene Institution begriffen werden, sondern nur als besondere Form der Durchsetzung der gesellschaftlichen Existenz des Kapitals neben und ausser der Konkurrenz, als wesentliches Moment im gesellschaftlichen Reproduktionsprozess des Kapitals.¹³⁾

De noodzakelijke voorwaarden die niet vervuld kunnen worden door de zich in een concurrentiestrijd bevindende kapitaalgroepen zijn volgens Altvater: het scheppen van algemene productievoorwaarden, het scheppen van een legaal systeem van rechtsverhoudingen, de regulatie van conflicten tussen loonarbeid en kapitaal en tenslotte het promoten van de nationale kapitaalgroepen op de wereldmarkt.

Läpple die de algemene uitgangspunten van Altvater overneemt doet dat niet kritiekloos.

Der entscheidende Mangel in Altvaters Ableitung liegt (...) darin, dass er weder die Formbesonderung des Staates aus der ökonomischen Struktur der bürgerlichen Gesellschaft ableitet (...) noch die begrifflichen Voraussetzungen zu einer Unterscheidung von allgemeinen und besonderen Bedingungen der Produktion entwickelt.¹⁴⁾

Ondanks dit onderscheid tussen algemene en bijzondere produktievoorwaarden ligt zowel bij Läßple als bij Altvater eerder de nadruk op de functies dan op de vorm van de staat. De staat wordt door deze auteurs gezien als een ideële collectieve kapitalist (i.t.t. een werkelijke materiële totaal-kapitalist), waarbij datgene wat verklaard moet worden, te weten de staat, reeds voorondersteld wordt.¹⁵⁾ De vorm van de staat reduceren tot een aantal functies van de staat leidt tot een functionalisme dat weinig uitzegt over de politieke structuur. Ook in deze benadering wordt de politieke structuur opgevat als een instantie die zich boven de conflicten binnen de maatschappij bevindt, terwijl deze conflicten zich ook binnen de politieke structuur concentreren. Zoals gezegd: veranderende machtsverhoudingen binnen (en niet alleen buiten) de staat, leiden tot een andere politiek en kunnen leiden tot een verandering van de politieke structuur zelf.

Hirsch tenslotte probeert een kapitaal-theoretische analyse van de staat te combineren met een klassen-theoretische benadering. Hij bekritiseert de voorafgaande "Staatsableitung"-theorieën op grond van het feit dat een kapitaal-theoretische analyse

(...) die historische Genese der politischen Form bürgerlichen Gesellschaften nicht zu erklären vermag.¹⁶⁾

Voor een analyse van deze historische genese is het volgens Hirsch noodzakelijk om de staat en zijn functies te relateren aan de bewegingen van de klassenstrijd, dit wil zeggen de historisch gegroeide relaties tussen kapitaal en loonarbeid. Dit betekent, dat hij de staat niet opvat als een ideële collectieve kapitalist maar als een heterogeen systeem van relatief onafhankelijk van elkaar opererende deelapparaten, waarbinnen de anarchie van de concurrentie tussen de verschillende kapitaalgroepen wordt gereproduceerd. Hierdoor is het volgens Hirsch nog maar de vraag of de staat in het belang van het kapitaal in het algemeen kan handelen, zoals de voorafgaande theorieën beweren. Desondanks is hij van mening dat de vorm van de burgerlijke staat moet worden afgeleid uit het functioneren van het kapitalistisch reproductieproces, dat Hirsch opvat als accumulatieproces van het kapitaal.

Die Untersuchung des kapitalistischen Akkumulations- und Krisenprozesses bildet die zentrale Grundlage einer historischen konkretisierten Staatsanalyse.¹⁷⁾

Het aanknopingspunt tussen het accumulatieproces en de afleiding van de verschillende staatsfuncties vindt hij dan vervolgens in de wet van de tendentieel dalende winstvoet.¹⁸⁾ Hirsch gelooft dat in de ontwikkeling van deze economische wet

(...) der notwendige logische Verknüpfungspunkt zwischen der Untersuchung des Kapitals im Allgemeinen und den erscheinenden Bewegungen an der Oberfläche der Gesellschaft, den bewussten Aktionen gesellschaftlicher Subjekte und damit der politischen Prozesse, zu sehen ist.¹⁹⁾

Dit aanknopingspunt is voor Hirsch de centrale kern voor een materialistische afleiding van de staat, in tegenstelling tot bijvoorbeeld van Flatow en Huiskens die de staat in eerste instantie afleiden uit ideologische verschijningsvormen aan de oppervlakte van de maatschappij.

De belangrijkste reproductiefunctie van de staat is volgens Hirsch het ontwikkelen van tegen-tendenzen ter voorkoming van een tendentieel dalende winstvoet en zodoende van een stagnering van de kapitaalaccumulatie. Hij voegt er wel aan toe dat de maatregelen van de staat altijd een achteraf reagerend karakter hebben en dat een tendentieel dalende winstvoet geen statische economische wet is, maar het gevolg is van een sociaal proces van klassenstrijd. De relatie tussen kapitaalaccumulatie en economische staatsinterventie is dus altijd bemiddeld door de tegenstelling kapitaal en loonarbeid, die bepalend is voor de contouren en de grenzen van staatsinterventie.

Historische veranderingen in het accumulatieproces (bijv. crises) en in de vormen van staatsinterventie kunnen volgens Hirsch gepaard gaan met, of leiden tot veranderingen in de politieke structuur om het reproductieproces van het kapitaal en daarmee van de politieke burgerlijke dominantie veilig te stellen. Een voorbeeld van dergelijke veranderingen kan worden ontleend aan zijn meer recente werk over de politieke structuur van de huidige Duitse staat. De huidige corporatieve en selectieve be-

langenvertegenwoordiging en de massa-integratieve apparaten zoals de grote politieke (volks-) partijen en vakbonden, die strak en hiërarchisch georganiseerd zijn, hebben volgens Hirsch de taak om de sociale basis te disciplineren (beïnvloed door Foucault): geen alternatieve vormen van belangenvertegenwoordiging (sociale bewegingen), geen spontane stakingen, geen dissidenten, geen burger-initiatieven, controle op massacommunicatiemiddelen enz. De moderne volkspartijen hebben naast deze disciplinefunctie nog een legitimatie- en transmissie- of overdrachtsfunctie van de gevoerde of te voeren politiek naar het volk, terwijl de werkelijke politieke macht geconcentreerd is in de regering en de bureaucratie. Deze zorgen volgens Hirsch voor een "verstaatlijking" van de reproductie van de arbeidskracht door een sociale politiek, een taak die voorheen vervuld werd door de fabriek en de familie, die al of niet gepaard kan gaan met de dreiging of het gebruik van dwang of geweld tegen autonome niet geïnstitutionaliseerde bewegingen of te radicale belangenvertegenwoordiging binnen de massa-integratieve apparaten.²⁰⁾

Doordat Hirsch van mening is dat de belangentegenstellingen ook binnen de staat gereproduceerd worden en als zodanig invloed hebben op de vorm van de staat, heeft hij een belangrijke bijdrage geleverd aan het "Staatsableitung"-debat en heeft hij een brug weten te slaan naar een meer klassen-theoretische analyse van de vorm van de staat.

Een theorie die de relatie tussen de staat en de economie enkel en alleen afleidt uit de logica van het kapitaal kan niet de historische ontwikkeling van de vorm van de staat aangegeven en blijft zodoende steken in een soort essentialisme of functionalisme, waarbij de vorm van de staat gereduceerd wordt tot een aantal essentiële functies die de staat omwille van de reproductie van het kapitalisme moet vervullen. Dit functionalisme mag als het belangrijkste punt van kritiek op het Duitse debat worden beschouwd.

Een gevolg van een dergelijk functionalisme is ook dat de relatie tussen de staat en de economie wordt opgevat alsof het politieke en het economische in hun gescheidenheid een eenheid vormen (separation-in-unity).²¹⁾ De logica van het kapitaal in zijn geheel wordt binnen dit debat voor deze eenheid bepalend geacht. Hierdoor is het volgens de klassen-theoretische benadering van de staat onmogelijk om aan een economisch reductionisme te ontkomen. Het vermijden van dit reductionisme is namelijk noodzakelijk om de structuur van de staat te begrijpen.

2. Staat en maatschappelijke klassen: de theorie van Poulantzas

De belangrijkste exponent van de klassen-theoretische analyse van de staat is Nicos Poulantzas. In navolging van Althusser gaat Poulantzas er van uit dat de kapitalistische produktiewijze (en ook de kapitalistische maatschappelijke formatie) een structureel geheel is bestaande uit drie regio's: de economische, de politieke en de ideologische. Binnen dit structureel geheel is de economische regio (het produktieproces) door haar geaardheid (de verhouding tussen de produktiekrachten en produktieverhoudingen) in laatste instantie determinerend; dit wil zeggen dat deze regio bepaalt welke van de drie regio's conjunctureel dominant is t.o.v. de andere regio's. Tevens lopen de historische ontwikkelingen van deze regio's niet parallel en bezitten ze t.o.v. elkaar een specifieke relatieve autonomie en worden de (klassen-)tegenstellingen binnen een regio altijd overgedetermineerd door de (klassen-)tegenstellingen binnen de andere regio's.²²⁾

Een dergelijke interpretatie van het basis- en bovenbouw-model is in Poulantzas' opvatting noodzakelijk om een economistische opvatting van de sociale werkelijkheid te voorkomen en om te kunnen aangeven dat er een regionale politieke theorie van het kapitalisme mogelijk is naast een economische en ideologische theorie.

In tegenstelling tot de kapitaal-theoretische benadering van de staat vormen de economische werken van Marx voor Poulantzas de regionale economische theorie van het kapitalisme en kan de huidige politieke structuur niet verklaard worden uit een tamelijk traditioneel concept van het kapitaal als een abstracte eenheid met een immanente logica. Dit zou volgens Poulantzas leiden tot een economisch reductionistische bepaling van de vorm van de staat, die dan gereduceerd wordt tot enkele algemene economische functies. De economische functies van de staat zijn volgens Poulantzas verankerd in de produktieverhoudingen en die zijn bepalend voor de relatie tussen de staat en de economie en daarmee voor de institutionele structuur van de staat. Voor een analyse van de vorm van de staat betekent dit, dat de staat niet moet worden gerelateerd aan de logica van het kapitaal maar aan de historische ontwikkelingen van de strijd tussen de maatschappelijke klassen.²³⁾

Een typologie van de kapitalistische staatsvorm moet volgens Poulantzas dus allereerst worden gerelateerd aan de relatie tussen het economische en het politieke in een bepaald historisch stadium van de kapitalistische maatschappelijke formatie: laissez-faire kapitalisme, monopolie- en staatsmonopolie-kapitalisme. Gedurende het stadium van het laissez-faire kapitalisme is er sprake van een liberale staat die zich ontwikkeld heeft tot een sterke interventionistische staat in het huidige stadium van het staatsmonopolie-kapitalisme.²⁴⁾

De veranderingen in de relatie tussen het economische en het politieke, die te maken hebben met de vormen van economische staatsinterventie, drukken zich volgens Poulantzas alleen dan in verschillende staatsvormen uit als deze veranderingen zich concentreren in de verhouding tussen de staat en de economische en politieke klassenstrijd. De verhouding tussen de staat en de economische klassenstrijd is zodanig, dat de juridisch-politieke, de ideologische en de economische praktijken van de staat ervoor zorgen dat de "actoren" van de produktie zichzelf ervaren als individuele juridisch-politieke subjecten en niet als leden van antagonistische klassen. Dit wil zeggen, dat de kapitalistische produktieverhoudingen niet ervaren mogen worden als klassenverhoudingen, maar wel als concurrentieverhoudingen tussen vrije en gelijke individuen onderling of tussen gefragmenteerde groepen arbeiders en kapitaaleigenaren. Poulantzas noemt dit effect van de staat op de economische klassenstrijd het "isoleringseffect". Tegenover dit effect presenteert de staat zichzelf als de belichaming van de eenheid van het volk, waarbij hij het doet voorkomen alsof hij de representant is van het algemene belang (de staat als een structurele cohesiefactor).²⁵⁾ Deze vermeende representatie is tevens zijn legitimatie die noodzakelijk is voor het in stand houden van de burgerlijke klassesdominantie.²⁶⁾

De vormen van legitimatie relateert Poulantzas vervolgens aan de verschillende staatsvormen en met name aan de verhouding tussen de wetgevende macht en de uitvoerende macht. De liberale staat wordt formeel gekenmerkt door de dominantie van de wetgevende macht. De legitimiteit van een dergelijke staat is "vermengd" met de legaliteit door een specifiek normatief systeem van wetten als formele uitdrukking van de algemene wil van het volk, die tot stand wordt gebracht door de representanten van het volk in het parlement. De interventionistische staat daarentegen wordt gekenmerkt door een steeds intensiever ingrijpen in het hele maat-

schappelijk leven dat gepaard gaat met een dominantie van de uitvoerende macht ten opzichte van de neergaande rol van het parlement en de politieke partijen. De conjuncturele economische en sociale politiek van de staat past dan niet meer in een systeem van algemene, formele en universele normen. De door het parlement belichaamde legitimiteit waarvan voorheen het referentiekader de rationaliteit van de algemene wil was, wordt nu een legitimiteit die gebaseerd is op een technocratische rationaliteit. Dit wil zeggen, dat de staat het voorheen meer deed voorkomen alsof hij het algemeen belang beoogde en zich nu veeleer voordoet als de belichaming van de innerlijke noodzakelijkheden van de produktie, de industrialisatie en de technische vernieuwing. Deze nieuwe vorm van legitimatie wordt belichaamd door de regering en de bureaucratie.²⁷⁾

Deze verschuiving van het machtscentrum van de wetgevende naar de uitvoerende macht en met name de regering en de bureaucratie hangt direct samen met de verhouding tussen de staat en de politieke klassenstrijd. Deze verschuiving gaat volgens Poulantzas namelijk gepaard met een politieke representatiecrisis en met machtsverschuivingen binnen het machtsblok. Met het begrip "machtsblok" wil Poulantzas de contradictoire eenheid aangeven van meerdere politiek dominante klassefracties van de burgerlijke klasse, waarvan een klassefractie uiteindelijk de staatsmacht bezit; deze klassefractie wordt de hegemonale klassefractie genoemd. Kenmerkend voor de liberale staat gedurende het laissez-faire kapitalisme was de hegemonie van de niet-monopolistische klassefractie van de burgerlijke klasse en deze fractie werd op het politieke toneel vertegenwoordigd door een of meerdere politieke partijen in het parlement. In toenemende mate kan volgens Poulantzas echter worden vastgesteld, dat in het huidige stadium van het staatsmonopolie-kapitalisme de representatieve verbindingen tussen de verschillende klassen en hun vertegenwoordigers op het politieke toneel door middel van de verschillende politieke partijen niet meer zo sterk en ook niet meer zo duidelijk zijn. In feite is er sprake van een partijen-crisis. De politieke partijen zijn steeds minder in staat om de belangen van de verschillende klassefracties van het machtsblok en van de andere klassen te organiseren. Deze rol wordt volgens Poulantzas nu direct overgenomen door de regering en de bureaucratie. En het is met name de top van de bureaucratie, die de huidige hegemonie van de monopolistische klassefractie van de burgerlijke klasse organiseert en die haar belangen uitwerkt tot een door de regering te

voeren politiek.²⁸⁾

Een dergelijke vorm van de staat in de meest West-Europese landen, die met name wordt gekenmerkt door een toenemende politisering van de bureaucratie, door een autonome regering die steeds moeilijker te controleren is door het parlement en die in het hele maatschappelijk leven intervenueert, en door institutionele veranderingen ten aanzien van de werking van de wet en het juridisch systeem, noemt Poulantzas het autoritair etatisme.²⁹⁾

Uit deze benadering van Poulantzas mag worden geconcludeerd, dat bepalend voor de vorm van de staat dat dominante staatsapparaat is dat het beste in staat is zowel de legitimatiefunctie voor de politiek van de staat te vervullen alsook de hegemonie binnen het machtsblok te organiseren. Of met andere woorden: de relatie tussen de staat en de economie is bepalend voor de vorm van de staat en wel zodanig dat die relatie aangeeft welk staatsapparaat binnen het staatsstelsel dominant is.³⁰⁾

Hierbij moet opgemerkt worden dat Poulantzas een onderscheid maakt tussen staatsvorm en regeringsvorm. Een staatsvorm stelt namelijk de grenzen vast van een regeringsvorm; dit wil zeggen, dat een staatsvorm zich kan voordoen in verschillende regeringsvormen. Een regeringsvorm heeft dan ook niet zozeer betrekking op de relatie tussen de staat en de economie in een bepaald stadium van het kapitalisme, maar enkel op de vertegenwoordiging van de verschillende klassen op het politieke toneel door middel van de politieke partijen in het parlement en in een regering.³¹⁾

Zoals hierboven blijkt bestaat er een duidelijke correlatie tussen staatsvorm en regeringsvorm. Volgens Poulantzas wordt de liberale vorm van de staat gekenmerkt door de formele dominantie van het parlement en dus van de politieke partijen en wordt de interventionistische vorm van de staat gekenmerkt door een politieke representatiecrisis, mede als gevolg van een toenemende economische staatsinterventie.

Helaas werkt hij dit alles niet verder uit. Hoe de preciese relatie is tussen de staat en de economie in de verschillende stadia van het kapitalisme blijft onduidelijk. Zo worden de verschillende vormen van economische staatsinterventie niet geanalyseerd en wordt de politieke representatiecrisis als een gegeven geponeerd. Hoewel Poulantzas de vorm van de staat wil relateren aan de klassenstrijd, legt hij voortdurend de nadruk op de dominante burgerlijke klasse en het machtsblok en spelen de

andere klassen een ondergeschikte rol bij de bepaling van de staatsvorm. Hoewel het economische door haar geaardheid in laatste instantie determinerend is en als zodanig dus ook uiteindelijk de vorm van de staat bepaalt, laat hij niet de economische ontwikkelingen zien die hebben geleid tot de huidige hegemonie van de monopolistische klassefractie van de burgerlijke klasse.

De ontwikkeling van de kapitaal-accumulatie en -concentratie is in feite de inhoud van de verschillende vormen die de strijd tussen de maatschappelijke klassen kunnen aannemen. De inhoud en de vorm van de klassenstrijd staan zodoende in een dialectische verhouding tot elkaar en zijn beide bepalend voor de vorm van de staat.³²⁾ Terwijl Poulantzas slechts de politieke vorm van de klassenstrijd benadrukt, waarbij voortdurend het accent ligt op de politieke vorm van het machtsblok.

Dit alles leidt bij Poulantzas tot een overpolitisering en een klassenreductionisme van de staat in tegenstelling tot het economisch reductionisme van het kapitaal-theoretische "Staatsableitung"-debat.

In zijn analyse van de staat keert Poulantzas zich tegen zowel de instrumentalistische staatsopvatting van de stamokaptheorie als de subjectivistische opvatting van de staat, de staat als een ongedeeld, autonoom en rationeel handelend subject. Daarentegen is hij van mening dat de staat moet worden opgevat als de materiële verdichting van een machtsverhouding tussen de verschillende klassen, die zijn uitdrukking vindt in tegenstellingen tussen en binnen de staatsapparaten. Zoals gezegd bepaalt de (dominantie-) verhouding tussen de staatsapparaten op haar beurt uiteindelijk de vorm van de staat. Dit impliceert voor Poulantzas dat de staat als politieke structuur op zich geen macht kan bezitten, maar dat deze (klassen-)machtsverhoudingen bundelt.

Door zijn benadering van de staat heeft Poulantzas, ondanks de hierboven genoemde kritiek, de politieke structuur meer inzichtelijk gemaakt. Wat echter in zijn opvatting totaal ontbreekt, is een analyse van de relatie die er bestaat tussen de staat en de burgerlijke maatschappij en de betekenis van deze relatie voor de vorm van de staat. Een kritiek die voornamelijk naar voren is gebracht door John Urry.

3. Economie, burgerlijke maatschappij en de staat: de positie van Urry

John Urry doet een poging om de kapitaal-theoretische en de klassen-theoretische analyse van de staat met elkaar te verenigen door invoering van het concept "civil society". Beide benaderingen ignoreren volgens Urry het feit dat de burgerlijke maatschappij een medium is tussen de economie en de staat. Zijn opvatting is dan ook dat de vorm van de staat wordt bepaald door de relaties tussen de economie, de burgerlijke maatschappij en het evenwicht van klassenkrachten en andere krachten binnen de staat zelf.

In zijn analyse van de burgerlijke maatschappij baseert Urry zich voornamelijk op de interpretatie van Gramsci van het basis- en bovenbouwmodel.³³⁾

Zijn kritiek geldt op de eerste plaats Althusser en Poulantzas, die een maatschappij-formatie reduceren tot drie structurele niveaus, het economische, het politieke en het ideologische niveau. De ideologische structuur bij Althusser en Poulantzas lijkt volgens Urry de plaats in te nemen van de burgerlijke maatschappij. Urry ontkent dat er zoiets bestaat als een (relatief) autonome ideologische structuur die de functie heeft de klassenverhoudingen te reproduceren. Althusser en Poulantzas komen volgens Urry tot deze misvatting omdat zij de formele scheiding tussen het publieke (de staat) en het private (de burgerlijke maatschappij) reduceren tot hun functie. Wat voor Urry de private instituties van de burgerlijke maatschappij zijn (de familie, vakbonden, politieke partijen enz.) zijn voor Althusser en Poulantzas ideologische staatsapparaten. De burgerlijke maatschappij is verder niet alleen de uitdrukking van klassenverhoudingen, maar ook van gezins-, rassen-, sexeverhoudingen enz. Zodoende is er in de burgerlijke maatschappij niet alleen sprake van een strijd tussen de klassen, maar ook van andere vormen van strijd zoals volksdemocratische strijd.³⁴⁾ Het is dan ook ongeoorloofd om de staat af te leiden van de ontwikkelingen van het kapitaal, zoals binnen de kapitaal-theoretische benadering van de staat, omdat bij een dergelijke afleiding het feit wordt ontkent dat de staat mede bepaald wordt door deze verhoudingen binnen de burgerlijke maatschappij en niet alleen door kapitaalverhoudingen.³⁵⁾

Urry definieert de burgerlijke maatschappij vervolgens als een set van sociale praktijken, buiten de staat en buiten de economie, waarbinnen de actoren als subjecten geconstitueerd worden en die de handelingen van deze subjecten vooronderstellen. Deze sociale praktijken in de burgerlijke maatschappij kunnen volgens Urry worden verdeeld over drie sferen: ten eerste de sfeer van circulatie, waarmee Urry de handelingen van vrije en gelijke rechtssubjecten in ruil-, distributie- en consumptieverhoudingen bedoelt; ten tweede de sfeer van reproductie van de arbeidskracht binnen de maatschappelijke verhoudingen, economisch, biologisch en cultureel; deze twee sferen zijn tenslotte bepalend voor de derde, de sfeer van de strijd tussen de verschillende maatschappelijke klassen en volksdemocratische krachten.³⁶⁾

Deze aspecten van de burgerlijke maatschappij moeten dus onderscheiden worden van de economie; d.i. de sfeer van produktie, en van de staat. De verhouding tussen de burgerlijke maatschappij en de economie wordt volgens Urry bemiddeld door het geld en de verhouding tussen de burgerlijke maatschappij en de staat wordt bemiddeld door de wet. De wet moet daarom niet zonder meer tot de basis of tot de bovenbouw worden gerekend. Eisen die gesteld worden binnen de burgerlijke maatschappij zullen in Urry's opvatting namelijk leiden tot verandering van de wet of tot wettig ingrijpen in de maatschappij.³⁷⁾

Na het onderscheiden van de drie aspecten binnen de burgerlijke maatschappij kan Urry een typologie van de vorm van de kapitalistische staat opstellen. In zijn opvatting moet namelijk de vorm van elke kapitalistische staat worden gerelateerd aan een periodisering van deze aspecten binnen de burgerlijke maatschappij, waarbij hij de nadruk legt op de dominantie van òf de sfeer van circulatie òf die van reproductie, die zoals gezegd beide bepalend zijn voor de verschillende vormen van strijd. Bij de dominantie van de circulatiesfeer zal volgens Urry de kern van de sociale strijd zijn: het realiseren en het behouden van vrije ruilverhoudingen tussen de bezitters van de verschillende waren, inclusief de koop en verkoop van de arbeidskracht. De politiek van de staat zal dan in eerste instantie ertoe moeten leiden dat deze door middel van wetten de formele voorwaarden schept voor dergelijke vrije ruilrelaties. Een staat die Urry in dit geval aanduidt als representatieve democratie.³⁸⁾ Wanneer daarentegen de sfeer van reproductie domineert is de inzet van de sociale strijd veeleer de verdeling van lonen en win-

sten, en de consumptie van goederen. De politiek van de staat heeft nu steeds meer betrekking op zaken als loon- en/of prijscontrole, werkloosheidsuitkeringen, steun in de vorm van subsidies aan individuele ondernemingen enz. De eisen uit de maatschappij die in toenemende mate aan de staat worden gesteld, kunnen leiden tot dramatisch hoge kosten voor de collectieve sector en zodoende tot een fiscale crisis van de staat.³⁹⁾ Volgens Urry heeft de diversiteit van de verschillende individuele belangen in deze periode ook tot gevolg, dat deze belangen in steeds sterkere mate worden gebundeld tot groepsbelangen om hun eisen ten opzichte van de staat kracht bij te zetten. Deze bundeling heeft ook gevolgen voor de politieke representatie. De individuele parlementaire representatie in de representatieve democratie zal naar de mening van Urry, door deze verandering in de relatie tussen de staat en de maatschappij, tenderen naar een directe functionele representatie van de verschillende belangengroepen binnen de staat. Hij spreekt dan niet meer van representatieve democratie maar van corporatisme.⁴⁰⁾

Het corporatisme is volgens Urry dus geen economische theorie of een theorie van de articulatie van de verschillende belangengroepen of een staats-theorie, maar een theorie die juist al deze drie elementen, economie, belangengroepen en staat, bundelt. Tevens is het zo dat zowel de representatieve democratie alsook het corporatisme vormen zijn van de kapitalistische staat die dus worden bepaald door de relaties tussen de economie, de burgerlijke maatschappij en de staat zelf.⁴¹⁾

Urry komt tot de conclusie dat het corporatisme hêt alternatief voor de ontwikkeling van de accumulatie van het kapitaal is, omdat juist door de belangenvertegenwoordiging binnen de staat de eventueel optredende spanningen binnen de kapitalistische verhoudingen slechts in bedwang of gematigd kunnen worden door de staat zelf. Een verdere krachtenbundeling in de huidige maatschappij zal volgens Urry tenslotte leiden tot een steeds sterker wordende bureaucratische staat.⁴²⁾

Door zijn analyse van de burgerlijke maatschappij heeft Urry een bijdrage willen leveren aan het doorbreken van de conventionele metafoer van het basis-, bovenbouw-model. Zijn analyse is met name een kritiek op Poulantzas' theorie van de kapitalistische sociale formatie. Urry ont-kent het bestaan van een ideologische structuur en ook de burgerlijke maatschappij is geen structureel geheel maar is het strijdtoneel van belangentegenstellingen (niet alleen van klassentegenstellingen). De

sfeer van strijd lokaliseert Urry dus in de burgerlijke maatschappij, terwijl hij tegelijkertijd van mening is dat de vorm van de staat mede wordt bepaald door het evenwicht van krachtsverhoudingen binnen de staat zelf. Naar het mechanisme voor een dergelijke bepaling kunnen we slechts gissen. Dat Urry geen uitspraken doet over de veranderingen van de krachtsverhoudingen binnen de staat is in feite een gevolg van zijn deterministische opvatting van de maatschappelijke strijd als zijnde bepaald door de dominantie van de sfeer van circulatie of die van de sfeer van reproductie. Deze beide sferen bepalen dus in sterke mate de vorm van staat, waarbij Urry veronderstelt dat de economie, de sfeer van productie, niet de uiteindelijk bepalende factor is voor een dominantieverschuiving. Is echter de huidige dominantie van de reproductiesfeer niet juist een gevolg van een crisis binnen de productiesfeer? En is deze crisis niet mede het gevolg van zowel de historisch gegroeide tegenstelling tussen kapitaal en arbeid als de concurrentieverhoudingen tussen de verschillende kapitaalgroepen? Door een gebrekkige analyse van de productiesfeer, die desondanks mede bepalend is voor de vorm van de staat, blijven de mechanismen die leiden tot deze dominantieverschuiving heel vaag. In feite reduceert Urry de vorm van de staat tot de burgerlijke maatschappij, hoewel hij dat zelf ontkent.⁴³⁾ Hij legt dan ook niet de nadruk op de representatieve democratie en het corporatisme als vormen van de kapitalistische staat, maar op de circulatie- en reproductiesfeer. Hierdoor is hij onvoldoende in staat om de vraag naar de ontwikkeling van de huidige vorm van de staat te beantwoorden.

Ondanks deze kritiek constateert Urry terecht dat de sfeer van reproductie tegenwoordig dominant is. De huidige economische crisis zal deze dominantie alleen nog maar versterken. Maar wat betekent dit voor de vormen van politieke representatie en van staatsinterventie? Juist door de genoemde dominantieverschuiving zijn deze vormen aan veranderingen onderhevig. Om inzicht te krijgen in de ontwikkeling van de vorm van de staat is het noodzakelijk dat deze verschuivingen meer expliciet worden geanalyseerd. Een poging daartoe wordt door Bob Jessop ondernomen.

4. Politieke representatie en staatsinterventie: de bijdrage van Jessop

Bob Jessop verwerpt zowel het economisch reductionisme van de kapitaal-theoretische analyse als ook de klassen-reductionistische analyse van de burgerlijke staat.

Zijn uitgangspunt is dat er een relatie is van wederzijdse beïnvloeding van het economische en het politieke. Hij keert zich dan ook tegen Poulantzas' opvatting van de determinatie in laatste instantie van het economische. Tegelijkertijd ziet hij de relatieve autonomie van het politieke ten opzichte van het economische zowel als een verklarend beginsel voor de vorm en de functie van de staat, als een beginsel dat zelf verklaard moet worden uit de vormen die de institutionele scheiding tussen enerzijds de staat en anderzijds de economie en de burgerlijke maatschappij (de privé, niet-economische verhoudingen) aanneemt. De staat moet in deze opgevat worden als een institutioneel geheel van vormen van politieke representatie, van interne organisatie, en van staatsinterventie.

Met Poulantzas is Jessop van mening dat dit institutionele geheel een systeem van staatsapparaten is, die zelf geen macht uitoefenen doch machtsverhoudingen bundelen, en een systeem van politieke dominantie. Dit betekent volgens Jessop echter niet, dat het bestaan van een dominerende kapitalistische produktiewijze noodzakelijk impliceert dat de staatsapparaten en/of de staatsmacht een kapitalistisch karakter hebben. De staat moet gelokaliseerd worden binnen een maatschappelijke formatie; dit wil voor hem zeggen dat ook de vorm van de staat niet essentieel kapitalistisch is, omdat de krachtsverhoudingen in hun totaliteit (zowel klassen- als niet-klassenverhoudingen) binnen een dergelijke formatie effecten hebben op de staat en dat omgekeerd de vormen van politieke representatie en van staatsinterventie bepaalde effecten hebben op die krachtsverhoudingen. Het is dus niet zo dat de staat a priori zorgdraagt voor de reproductie van de kapitalistische produktieverhoudingen. Hiermee verzet Jessop zich tegen een instrumentele opvatting van de staat en ook tegen Poulantzas' opvatting van de staat als cohesiefactor van een in klassen verdeelde maatschappelijke formatie ter handhaving van de politieke dominantie van de bourgeoisie of van een van haar fracties. Dit laatste zou volgens Jessop er toe leiden dat alle staten in kapita-

listische maatschappelijke formaties worden gereduceerd tot "dictaturen van de bourgeoisie", en dat er dan geen enkele reden meer is om de "voorkeur" te geven aan een of andere vorm van de staat. Naast deze opvatting van de staat als een instrument, verwerpt Jessop ook de opvatting van de staat als een ongedeeld rationeel handelend subject met een intrinsieke eenheid waarbinnen geen strijd plaatsvindt. Daarentegen is hij van mening, dat tussen en binnen de staatsapparaten een politieke strijd wordt gevoerd die uiteindelijk een reflectie is van de verschillende vormen van strijd binnen een maatschappelijke formatie. De staat is zodoende geen rationele instantie die boven de maatschappij staat en die als zodanig macht bezit. De staatsmacht is juist een complexe sociale relatie die de neerslag is van het veranderende evenwicht van maatschappelijke krachtsverhoudingen in een bepaalde conjunctuur. Dit veranderende evenwicht uit zich vervolgens in het in stand houden of het reorganiseren van de vormen van politieke representatie en van staatsinterventie.⁴⁴⁾

Hiermee is in het kort het door Jessop aangeduide beginsel van de institutionele scheiding tussen de staat en de economie, waarop de relatieve autonomie van de staat is gebaseerd, aangegeven.

De verhouding tussen de staat en de economie en de staatsmacht wordt volgens Jessop overgedetermineerd door de relatie tussen de staat en de maatschappij. Hierdoor keert ook hij zich tegen de klassen-theoretische analyse van Poulantzas die een dergelijke verhouding ontkent omdat hij het onderscheid tussen publiek (de staat) en privé (de maatschappij) een ideologisch onderscheid acht. Voor Jessop daarentegen is de institutionele scheiding tussen de staat en de maatschappij belangrijk om democratische van niet-democratische staatsvormen te kunnen onderscheiden en om naast economische klassenkrachten ook andere krachten te analyseren, zoals volksdemocratische krachten (popular-democratic forces) binnen de burgerlijke maatschappij.

De relatie tussen de staat en de maatschappij vindt zijn uitdrukking in een eventuele tegenstelling tussen het politieke ambtenarenkorps en het volk (officialdom-people), waarbij het volk onderworpen is aan staatsinterventie en het ambtenarenkorps de actor is van deze interventie. Zodoende maakt Jessop een onderscheid tussen twee extremen: bureaucratisch despotisme, waarbij het ambtenarenkorps domineert in haar relatie met het volk en democratie in strikte zin, waarbij het volk en het ambtena-

renkorps identiek zijn (self-government by the people). Wanneer het volk formeel het ambtenarenkorps controleert, hetgeen het geval is in de westerse democratieën, spreekt Jessop van democratie in zwakke zin.⁴⁵⁾

De wijze waarop het volk deze controle uitoefent is uiteraard afhankelijk van de vormen van politieke representatie, die volgens Jessop samen met de vormen van staatsinterventie bepalend zijn voor de vorm van de staat. Doordat Jessop deze vormen relateert aan de stadia die het kapitalisme doorloopt is hij in staat een bepaling te geven van de huidige staatsvorm in de hoogst ontwikkelde westerse democratieën. Bij een dergelijke bepaling vraagt hij zich ook af welke mogelijke staatsvorm de beste is voor de ontwikkeling van de kapitaal-accumulatie.

Voordat de vormen van representatie en van interventie kunnen worden gerelateerd aan de stadia die het kapitalisme doorloopt, zullen deze vormen eerst moeten worden geëxpliciteerd, waarbij Jessop vijf basisvormen voor beide onderscheidt.

De eerste representatievorm is die van cliëntelisme. Deze is gebaseerd op een hiërarchische relatie tussen afhankelijke cliënten en patronen, die in ruil voor politieke steun politiek bemiddelde bestaansbronnen aan "hun cliënten" toekennen. Corporatisme is een politieke representatievorm die gebaseerd is op de organisatie van economische klassen, die worden gevormd door de plaats die de leden van deze klassen innemen binnen de arbeidsdeling, in functionele heterogene, onderling afhankelijke en formeel gelijkwaardige groepen (corporaties); de samenwerking van de klassen in een dergelijke corporatie werkt ten voordele van alle betrokkenen en ontmoedigt een antagonistische opstelling. Corporatisme betekent zodoende een samenwerking tussen de vertegenwoordigers van arbeid en kapitaal in het formuleren en uitvoeren van een politiek die betrekking heeft op de kapitaalaccumulatie zonder dat een dergelijke politiek wordt bemiddeld door een parlementaire representatie. Het parlementarisme, de derde representatievorm, is gebaseerd op de indirecte participatie van individuele burgers in het bedrijven van politiek door het uitbrengen van hun stem op diverse politieke partijen, hetgeen leidt tot een gekozen parlement en de samenstelling van een regering. Parlementarisme is verder geassocieerd met formele gelijkheid tussen de individuele burgers en de formele vrijheden, die noodzakelijk zijn voor de werking ervan, verschaffen de basis voor de ontwikkeling van zowel een diversiteit van politieke partijen als de organisatie ervan. Het pluralis-

me, de vierde representatievorm, is gebaseerd op geïnstitutionaliseerde toegangskanalen tot de staatsapparaten. Dit wil zeggen, dat politieke krachten belangen en/of zaken vertegenwoordigen die geworteld zijn in de burgerlijke maatschappij (in tegenstelling tot het corporatisme waarbij de belangen vertegenwoordigd worden op grond van de posities binnen de arbeidsdeling) en die als legitiem worden erkend door relevante afdelingen van de staat. Tenslotte de vijfde vorm die Jessop aanduidt met "raison d'état", waarmee hij het bestaan van informele representatiekanalen wil aangeven, die bepaalde vormen van staatsinterventie tot gevolg kunnen hebben en die gelegitimeerd worden als zijnde in het algemeen belang.

Deze vijf vormen van politieke representatie moeten in verband worden gebracht met vijf vormen van staatsinterventie.

De eerste is die waarbij "formele faciliteiten" worden verleend. De staat zorgt dan voor algemene externe voorwaarden voor de kapitalistische produktie; zoals een formeel rationeel monetair systeem, een wetsstelsel, en een bestuursstelsel. Wanneer de staatsinterventie zich enkel en alleen beperkt tot "formele faciliteiten" wordt het kapitalistisch produktieproces gekenmerkt door laissez-faire en vrije concurrentie: een zichzelf expanderend en in evenwicht houdend systeem van winst en verlies, van vraag en aanbod. Andere vormen van staatsinterventie zijn vereist als dit evenwicht enigszins wordt verstoord. Een tweede vorm is die waarbij "substantiële faciliteiten" worden verleend. Dit houdt in, dat de staat algemene produktievoorwaarden gaat scheppen die essentieel zijn voor de meerderheid van de verschillende kapitaalgroepen om de produktie te kunnen continueren; zoals een infrastructuur, energie-, transporte en communicatievoorzieningen. De volgende vorm is die van "formele steun", waarbij de staat meer gericht voor bepaalde kapitaalgroepen produktievoorwaarden schept, door veranderingen in het wetsstelsel en in de financiële kosten van specifieke economische activiteiten: vennootschapswet, investeringspremies en regionale werkgelegenheidspremies. Kenmerkend voor de "formele steun" is dat het aan de individuele autonome en formeel vrije kapitaalgroep zelf overgelaten wordt of hij van deze maatregelen van de staat gebruik maakt. Dit in tegenstelling tot de vierde interventievorm, de "substantiële steun". Deze steun is namelijk direct bedoeld voor een individuele kapitaalgroep; zoals vergunningen, staatskrediet en staatsgarantie. De laatste vorm tenslotte is die van "stu-

ring" ("direction"), waarbij de staat uiteindelijk bepaalt hoe een bepaalde kapitaalgroep al of niet dient te handelen, waarmee dus de formele vrijheid doorkruist wordt. Een dergelijke "sturing" door de staat betekent niet dat deze a priori ten goede komt aan het kapitaal, waarmee Jessop zich keert tegen het essentialisme van de kapitaal-theoretische analyses.⁴⁶⁾

Deze genoemde vormen van politieke representatie en staatsinterventie moeten volgens Jessop worden gerelateerd aan de verschillende stadia die het kapitalisme doorloopt: het laissez-faire kapitalisme, het monopolie-kapitalisme en het staatsmonopolie-kapitalisme. Het stadium van het laissez-faire kapitalisme wordt gekenmerkt door een duidelijke scheiding tussen staat en economie. De vorm van de staat in dit stadium is die van een liberaal-parlementaire, die aan een democratisch systeem refereert met het parlementarisme als vorm van politieke representatie. Deze representatievorm gaat zoals gezegd gepaard met een staatsinterventie, die zich beperkt tot "formele faciliteiten" in de vorm van een algemene wetgeving die uitgevoerd wordt door een rationeel-legale bureaucratie. Met andere woorden, de liberaal-parlementaire staat wordt gekenmerkt door een scheiding tussen de organen van politieke representatie (het parlement) en die van interventie (de bureaucratie). Dit systeem scheidt de burgers van de controle over de bureaucratie en transformeert ze tot individuele subjecten (denk hierbij ook aan Poulantzas' isoleringseffect). Deze individuele burgers maken hun eisen kenbaar door middel van de politieke partijen. De politiek in deze situatie wordt volgens Jessop, in navolging van Poulantzas, gekenmerkt door "een onstabiel evenwicht van compromissen" op korte termijn om de hegemonie van de burgerlijke klasse op langere termijn veilig te stellen, waarbij de staat het voortdurend doet voorkomen alsof hij handelt in het algemeen belang.⁴⁷⁾ Zolang de burgerlijke klasse politiek en ideologisch dominant is, is de liberaal-parlementaire staat de beste staatsvorm voor de ontwikkeling van de kapitaal-accumulatie volgens Jessop.⁴⁸⁾

In het stadium van het monopolie-kapitalisme krijgen de eisen van de arbeidersklasse een toenemend economisch karakter en wil deze klasse directer betrokken worden bij het tot stand komen van compromissen. In deze periode kan zich een representatiecrisis voordoen, dit wil zeggen een toenemende discrepantie tussen de verschillende klassen en hun vertegenwoordigers op het politieke toneel door de politieke partijen. Deze

discrepanctie kan vervolgens leiden tot een groeiende disarticulatie tussen de concrete staatsinterventie en de politieke representatie in het parlement. Dit moet volgens Jessop worden opgevangen door een fusie van de vormen van interventie en die van representatie. Het corporatisme als functionele representatievorm, waarin vertegenwoordigers van kapitaal en loonarbeid samen participeren in het formuleren en ook het uitvoeren van staatsinterventie in de economie, beantwoordt aan deze fusie. Deze interventies hebben voornamelijk betrekking op de groei van "substantiële faciliteiten", "formele en/of substantiële steunmaatregelen". Voor een dergelijke participatie is het noodzakelijk dat ook de arbeidersklasse de imperatieven van de kapitaal-accumulatie accepteert. Een gevolg van deze analyse van Jessop is, zoals hij zelf stelt, dat de scheiding tussen politiek en economie wordt overstegen.⁴⁹⁾

De liberaal-parlementaire staat beantwoordt volgens Jessop niet onduidelzinnig en a priori aan de belangen van het kapitaal. Dit geldt ook voor het corporatisme, waarbij de belangenstrijd tussen loonarbeid en kapitaal en tussen de concurrerende kapitaalgroepen direct binnen de staat wordt gevoerd, hetgeen dus een gevolg is van de functionele politieke representatie gebaseerd op de arbeidsdeling.⁵⁰⁾

Een bijkomend en niet onbelangrijk effect van het corporatisme is dat een representatie-crisis altijd gepaard gaat met een interventie-crisis. Daar de corporaties zich voornamelijk bezig houden met specifieke economische aangelegenheden is het volgens Jessop noodzakelijk dat het corporatisme wordt aangevuld met een parlementaire vorm van politieke representatie. Deze vorm blijft noodzakelijk om specifieke volksdemocratische eisen, dit wil zeggen niet-economische, binnen de burgerlijke maatschappij om te zetten in een te voeren politiek. Het parlement zal in zijn opvatting echter ondergeschikt blijven aan de corporaties. Jessop spreekt in deze van een contradictoire eenheid van parlementarisme en corporatisme. Het is vervolgens de functie van de regering en de bureaucratie om het beleid te coördineren en waar nodig te ondersteunen; waarbij hij opmerkt, dat het vooral de regering is die zorgdraagt voor de legitimatie van de te voeren (economische) politiek.⁵¹⁾

De op deze wijze ontstane staatsvorm, een combinatie van parlementarisme en corporatisme, noemt Jessop tripartisme of liberaal-corporatisme. Binnen dit tripartisme zou de sociaal-democratische politieke partij de regerende partij moeten zijn, omdat deze naar zijn mening het beste in

staat is om volksdemocratische en economisch-corporatieve eisen in een programma te integreren, en omdat deze over een sterke electorale basis beschikt.⁵²⁾

De corporatieve representatie- en interventievorm zal in het huidige stadium van het staatsmonopolie-kapitalisme steeds meer de overhand krijgen volgens Jessop. Wanneer echter de liberaal-corporatieve staat niet volledig tot ontwikkeling kan komen en wanneer er sprake is van een (parlementaire) representatie-crisis signaleert ook hij een tendens naar een sterke autoritaire staat, die gekenmerkt wordt door een "raison d'état". Ook Jessop constateert dat de steeds heviger wordende economische crisis heden ten dage gepaard gaat met een toenemende sturende rol van de staat in de economie, hetgeen volgens hem leidt tot een groeiende centralisatie en concentratie van de staatsmacht bij de regering en de bureaucratie, ten koste van het parlement en de corporaties. Met een dergelijke staat bedoelt Jessop in feite het autoritair etatisme als de door Poulantzas aangeduide huidige vorm van de staat.⁵³⁾

Uit het voorafgaande mag de conclusie worden getrokken dat de genoemde vormen van de staat, de liberaal-parlementaire, de liberaal-corporatieve en de autoritaire, de ontwikkeling aangeven van de westerse democratieën. De historische ontwikkeling van de kapitaal-accumulatie vraagt om nieuwe vormen van staatsinterventie en politieke representatie. Zodoende kan er sprake zijn van een politieke (representatie- en interventie-) crisis als deze nieuwe vormen achterblijven bij de ontwikkeling van de kapitaal-accumulatie. Hoewel deze vormen van de staat ieder voor zich onbepaald zijn, dit wil zeggen dat door veranderingen van de machtsverhoudingen binnen de staat en de economie de mogelijkhedenvoorwaarden voor een socialistische maatschappij geschapen worden, zijn zij in Jessop's opvatting desondanks de beste voor de ontwikkeling van de kapitaal-accumulatie.

Op de vraag waarom een democratische staat de beste is voor de kapitaal-accumulatie geeft Jessop helaas een tautologisch antwoord als hij zegt dat dit het geval is wanneer de burgerlijke klasse zowel politiek alsook ideologisch dominant is. Is dit ook niet in tegenspraak met zijn opvattingen over de liberaal-corporatieve staat, waarin de sociaal-democratische partij als representant van de arbeidersklasse en van volksdemocratische krachten het beste in staat zou zijn om de politieke voorwaarde voor de ontwikkeling van de kapitaal-accumulatie te scheppen?⁵⁴⁾ Of moe-

ten we dit in Poulantzas' termen begrijpen die stelt dat het voor deze ontwikkeling beter is als de hegemoniale klassefractie, die uiteindelijk de staatsmacht heeft, niet ook de politiek regerende klassefractie is.⁵⁵⁾ Dit leidt dus tot de conclusie dat het karakter van de staatsmacht niet wordt bepaald door regerende partijen, maar door de effecten van de staatsmacht, dit wil zeggen de concrete politiek. Wanneer de staat niet a priori beantwoordt aan de belangen van het kapitaal, dan is de staatsmacht alleen dan kapitalistisch als in een bepaalde conjunctuur door de politieke praktijk de voorwaarden voor de kapitaal-accumulatie behouden, hersteld of geschapen worden, zoals ook G. Therborn van mening is.⁵⁶⁾ In de vormen van politieke representatie en staatsinterventie heeft Jessop dit onderzocht, waarmee hij een belangrijke bijdrage heeft geleverd voor de bepaling van de vorm van de staat. Zijn onderzoek is met name een goede aanvulling op Poulantzas' criterium voor een bepaalde staatsvorm, te weten dat van het dominante staatsapparaat. Ten aanzien van dit criterium spreekt Jessop over de interne organisatie van de staatsapparaten als een systeem van politieke dominantie. De eenheid van een dergelijk systeem is volgens hem echter een continu probleem.⁵⁷⁾ Hoewel hij deze interne organisatie mede bepalend acht voor de vorm van de staat komt hij niet veel verder dan te stellen dat ieder staatsapparaat er naar streeft om de geprivilegeerde zetel te zijn van een bepaalde hegemoniale klassefractie.⁵⁸⁾

In tegenstelling tot Urry reduceert Jessop de vorm van de staat zeker niet tot de burgerlijke maatschappij. In relatie tot de burgerlijke maatschappij spreekt Jessop enkel over een volksdemocratische strijd, daar de klassenstrijd volgens hem een zuiver economische strijd is.⁵⁹⁾ Terwijl Urry daarentegen ook deze strijd binnen de burgerlijke maatschappij lokaliseert. De volksdemocratische strijd brengt Jessop vervolgens in verband met de staat door te stellen, dat iedere staatsvorm mede bepaald wordt door de relatie tussen het volk en het politieke ambtenarenkorps en dat iedere staatsvorm al of niet steunt op een bepaalde sociale basis. Zodoende hebben de interventies van de staat niet alleen een klassen karakter maar ook een volksdemocratisch karakter. Deze constatering zal Urry overigens niet ontkennen, zoals uit paragraaf drie mag blijken.

Tot slot kan gezegd worden dat ook Jessop ondanks zijn verzet tegen ieder kapitaal- en klassenreductionisme, toch het klassieke basis-boven-

bouw-model niet geheel kan overstijgen. Hij blijft namelijk van mening dat de uiteindelijk bepalende factor voor de vormen van de staat de klassenstrijd is en die is onvermijdelijk gekoppeld aan de kapitaal-accumulatie.⁶⁰⁾

Hieruit blijkt eens te meer hoe moeilijk het is om een uitspraak te doen over hoe relatief de relatieve autonomie van de staat ten opzichte van de economie is, als een verklarend en tegelijkertijd te verklaren beginsel.

5. Concluderende beschouwingen en actuele ontwikkelingstendensen van de staat

Uit het voorafgaande mag duidelijk zijn geworden dat de onderzoeken van Urry en Jessop een positieve bijdrage hebben geleverd voor een analyse van de vorm van de staat. Beide doen een min of meer geslaagde poging om zowel het respectievelijk door het Duitse "Staatsableitung"-debat en Poulantzas gehanteerde kapitaal- en klassenreductionisme als het orthodoxe basis-bovenbouw-model te doorbreken.⁶¹⁾ Voor beide impliceert dit met name een heroriëntering van de burgerlijke maatschappij in relatie tot de vorm van de staat.

De huidige dominantie van reproductiesfeer, zoals Urry correct stelt, komt overeen met de toenemende interventierol van de staat bij Jessop, hetgeen voor beide zal leiden tot een liberaal-corporatieve staat of zal tenderen naar een autoritaire bureaucratische staat. Afgezien van de verschillende uitgangspunten komen zij tot dezelfde conclusie.

Opgemerkt moet worden dat de liberaal-corporatieve staat (Urry, Jessop) en het autoritair etatisme (Poulantzas) vormen zijn van een normale kapitalistische staat, dit wil zeggen van een democratische staat (in zwakke zin om in Jessop's termen te spreken). Dit in tegenstelling tot uitzonderingsvormen van de kapitalistische staat zoals de fascistische staat en de militaire dictaturen, die niet in staat zijn om een economische, politieke en/of ideologische crisis met democratische middelen op te vangen.

Een belangrijke vraag in deze context is nu of de staat dat tegenwoordig wel kan of met andere woorden: hebben we nog te maken met een normale staat of zijn we op weg naar een uitzonderingsstaat? Zonder in een instrumentalistische of subjectivistische opvatting van de staat te vervallen kan worden beweerd, dat ondanks de huidige institutionele samenwerking tussen arbeid en kapitaal de directe sturende rol van de staat zo sterk is dat deze samenwerking lijkt te vervallen tot een farce. Dus ondanks de corporatieve representatievorm worden de economische interventies niet door dezelfde corporaties uitgevoerd. Dit in tegenstelling tot de opvatting van Jessop die het corporatisme definieerde als een fusie tussen representatie en interventie. De economische interventies worden tegenwoordig direct door de regering en de bureaucratie voorbe-

reid, geanalyseerd op hun toepassingsmogelijkheden en tenslotte uitgevoerd. Deze dominante rol van de regering en de bureaucratie gaat volgens Poulantzas in het autoritair etatisme gepaard met het verval van de rol van het parlement en de politieke partijen, hetgeen zal leiden tot een bureaucratisch centralisme. Dit betekent ook, dat de maatschappelijke tegenstellingen zich eerder concentreren binnen de regering en de bureaucratie en dat de huidige vorm van de staat niet wordt gekenmerkt door een dominantie van corporatieve vormen van representatie. Corporatieve representatievormen zijn zeker aanwezig maar ze zijn ondergeschikt aan de regering; niet alleen wat betreft hun economische interventiemogelijkheden maar ook wat betreft hun politieke kracht juist als representatievorm. Gesteld kan worden dat deze representatievormen nog slechts een ideologische functie vervullen, te weten het incorporeren van de tegenstelling tussen arbeid en kapitaal.⁶²⁾ Dit wil zeggen dat de formele vormen van representatie weliswaar de corporatieve zijn, die echter nog slechts als ideologische overdrachtsorganen functioneren van de door de regering gevoerde en te voeren politiek naar hun achterban. Een dergelijke overdrachtsfunctie is heden ten dage ook de belangrijkste functie nog van de politieke partijen vertegenwoordigd in het parlement, dat zijn wetgevende en controlerende functie tanende ziet.

Hieruit mag de conclusie worden getrokken, dat het corporatisme eerder geanalyseerd moet worden als zijnde een structurele verbinding van een bepaalde vorm van politieke vertegenwoordiging en van staatscontrole over de arbeidsverhoudingen, zoals Dominic Strinati beweert.⁶³⁾ Of, om met de woorden van Leo Panitch te spreken: corporatisme is een politieke structuur binnen het ontwikkelde kapitalisme die georganiseerde sociaal-economische produktiegroepen integreert door een systeem van representatie en coöperatieve wederzijdse interactie op het hoogste (hiërarchische) niveau en door mobilisatie en sociale controle op het niveau van de massa.⁶⁴⁾ Met Urry kan dan ook worden gesteld dat het onjuist is om te beweren dat het corporatisme een economisch systeem is, dat gebaseerd zou zijn op een combinatie van privé-eigendom en publieke (staats-)controle, zoals Pahl en Winkler doen. Een systeem dus, dat afwijkt van het (Sovjet-)socialisme door het in stand houden van het privé-eigendom van de produktiemiddelen en dat afwijkt van het zuivere kapitalisme door de sturende staatscontrole.⁶⁵⁾ Tevens kan met John Westergaard worden opgemerkt, dat zolang het privé-eigendom van de produktiemiddelen in stand

wordt gehouden, we nog altijd te maken hebben met een kapitalistisch produktieproces.⁶⁶⁾ Hiermee wil ook hij het argument ontkrachten als zou het corporatisme een apart economisch systeem zijn.⁶⁷⁾

Uit het voorafgaande mag duidelijk zijn geworden, dat wanneer de vorm van de burgerlijke staat wordt gereduceerd tot een aantal noodzakelijke functies, die de staat moet vervullen ten behoeve van de kapitaalaccumulatie en het in stand houden van het privé-eigendom van de produktiemiddelen, het onmogelijk is om de politieke structuur inzichtelijk te maken. Voor het "Staatsableitung"-debat impliceert dit functionalisme het hanteren van het concept kapitaal als een abstracte eenheid, zoals Poulantzas opmerkt. Hirsch komt aan deze kritiek tegenmoet door met Poulantzas te stellen dat de ontwikkeling van de kapitaalaccumulatie een sociaal proces van klassenstrijd is, dat in de vorm van een belangenstrijd ook binnen de staat wordt weerspiegeld. Dit in tegenstelling tot Urry, die de sfeer van strijd niet binnen het produktieproces maar binnen de burgerlijke maatschappij lokaliseert. Deze sfeer van strijd binnen de burgerlijke maatschappij heeft, zoals Jessop terecht opmerkt, enkel betrekking op niet-economische belangentegenstellingen. Dit betekent dus, dat het onderscheid tussen de staat en de burgerlijke maatschappij niet slechts een ideologisch onderscheid is, maar dat dit onderscheid noodzakelijk is om economische klassenverhoudingen te onderscheiden van niet-economische machtsverhoudingen binnen de burgerlijke maatschappij. Dit maakt het mogelijk om een klassen-reductionistische analyse van de staat te doorbreken.

De volgende conclusie lijkt gerechtvaardigd: een typologie van de vorm van de staat moet worden gerelateerd aan de relatie tussen de economie, de burgerlijke maatschappij en de staat in een bepaalde conjunctuur. Veranderingen zowel in de economische machtsverhoudingen alsook in de verhoudingen tussen volksdemocratische krachten in de burgerlijke maatschappij kunnen leiden tot veranderende verhoudingen binnen de staat. De staat moet in deze worden opgevat als de materiële verdichting van een machtsverhouding tussen klassenkrachten en tussen volksdemocratische krachten. Of anders gezegd: de staat is een politieke structuur, bestaande uit verschillende staatsapparaten, die zelf geen macht heeft, maar die economische en niet-economische machtsverhoudingen bundelt. De concrete politiek van staat, en zodoende ook het karakter van de staatsmacht, is de resultante van deze verhoudingen binnen de staat. Wanneer

deze verhoudingen binnen de staat veranderen kan dit leiden tot andere vormen van politieke representatie, andere vormen van staatsinterventie en tot een dominantieverschuiving voor wat betreft de organisatie van de staatsapparaten. Dus uiteindelijk wordt de (historische) vorm van de staat door deze drie componenten bepaald.

De huidige interventionistische staatsvorm in de meeste hoog ontwikkelde democratieën wordt gekenmerkt door een dominantie van de regering en de bureaucratie. Een staatsvorm die niet alleen door Poulantzas, maar ook door Urry en Jessop wordt aangeduid als een sterke autoritaire staat. Een staat die wordt gekenmerkt door een "raison d'etat" en wiens politiek voornamelijk het effect is van de machtsverhoudingen zoals die tot uiting komen tussen en binnen de regering en de bureaucratie. Deze machtsverhoudingen worden ook weerspiegeld in de formele vormen van politieke representatie, de parlementaire en de corporatieve. Vooral door de toenemende machtsconcentratie bij de regering en de bureaucratie zijn het parlement en de corporaties steeds minder in staat invloed uit te oefenen op de te voeren politiek. Deze vormen van representatie zijn desondanks belangrijk vanwege hun ideologische overdrachtsfunctie van de regeringspolitiek naar hun achterban en ze dragen als zodanig, en mede door hun disciplineringsfunctie (zie Hirsch), bij tot de maatschappelijke stabiliteit.⁶⁸⁾ Doordat het parlement en de corporaties hun politieke en economische functies grotendeels hebben verloren, kunnen we tegenwoordig zeker spreken van een autoritaire (interventionistische) staat. Hoewel het vaak twijfelachtig lijkt of deze staat niet reeds wordt gekenmerkt door een bureaucratisch despotisme (zie Jessop). Aangezien de regeringspolitiek mede wordt gelegitimeerd door deze democratische vormen van politieke representatie, is er weliswaar nog geen sprake van een uitzonderingsstaat.⁶⁹⁾ Wanneer echter deze formele representatie-apparaten niet meer in staat zijn om hun ideologische functie te vervullen, betekent dit een zeer labiele sociale basis voor de regeringspolitiek. Dit zou evenwel tot een uitzonderingsstaat kunnen leiden, waarbij de democratische representatievormen kunnen worden vervangen door repressieve middelen.

Vandaar ook, dat de huidige discussie omtrent de functie en vorm van de staat om een diepgaande analyse van de ideologische legitimering van de politiek vraagt. Een dergelijke analyse zou ook een tendens van een, op een ideologische common sense gebaseerd, autoritair populisme kunnen

voorkomen.⁷⁰⁾ Zoals uit de geschiedenis blijkt, kan een autoritair populisme namelijk een goede voedingsbodem zijn voor een vorm van staatscorporatisme⁷¹⁾ of voor een fascisme van een nieuw type.⁷²⁾

Noten

- 1) Zie voor een overzichtartikel van deze stroming:
Lehning, P.B., Property Rights, Justice and the Welfare State, in: Acta Politica, nr. 3, 1980.
- 2) Zie voor een uiteenzetting van en een kritiek op de stamokap-theorie:
Esser, J., Einführung in die materialistische Staatsanalyse, 1975,
Wirth, M., Towards a Critique of the Theory of State Monopoly Capitalism, in: Economy and Society, nr. VI, 1977.
- 3) Müller, W., Neusüss, C., Die Sozialstaatsillusion und der Widerspruch von Lohnarbeit und Kapital, in: Sopo, nr. 6/7, p. 60, 1970.
- 4) Zie voor een kritiek: Offe, C., Further Comments on Müller and Neusüss, in: Telos, nr. 25, 1975.
- 5) Een min of meer soortgelijke indeling is ook te vinden bij:
Classen, W., Probleme einer materialistischen Analyse des bürgerlichen Staates, p. 146-240, 1979,
Esser, J., Einführung in die materialistische Staatsanalyse, 1975,
Holloway, J., Picciotto, S. (eds.), State and Capital, 1978,
Jessop, B., The Capitalist State, p. 78-141, 1982,
Koch, K., De nieuwe marxistische staatstheorie: (her-)ontdekking van de grenzen van een structureel functionalistisch paradigma, in: Acta Politica, nr. 1, 1979,
Urry, J., The Anatomy of Capitalist Societies, p. 80-98, 1981.
- 6) Flatow, S. von, Huisken, F., Zum Problem der Ableitung des bürgerlichen Staates, in: Prokla, nr. 7, p. 100, 1973.
- 7) Een dergelijke kritiek is ook te vinden bij:
Apel, H., Das Elend der neueren marxistischen Staatstheorie, in: Beiträge zum wissenschaftlichen Sozialismus, nr. 1, p. 33, 1976,
Reichelt, H., Einige Anmerkungen zu S. von Flatows und F. Huisakens Aufsatz "Zum Problem der Ableitung des bürgerlichen Staates", in: Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie, nr. 1, p. 27, 1974.
- 8) Paschukanis, E., Allgemeine Rechtslehre und Marxismus, 1970 (herdruk).
Zie voor een zeer recente marxistische analyse van het recht:
Tanghe, F., Recht en politiek in de spiegel van het marxisme, 1982.

- 9) Blanke, B., Jürgens, U., Kastendiek, H., Zur neueren marxistischen Diskussion über die Analyse von Form und Funktion des bürgerlichen Staates, in: Prokla, nr. 14/15, p. 68, 1974.
- 10) Blanke, B., Jürgens, U., Kastendiek, H., Systemgrenze des Staates-Grenze der Theoriediskussion?, in: Die Neue Gesellschaft, nr. 8, p. 656, 1975.
- 11) In paragraaf drie van dit artikel zullen we terugkomen op de bemiddelende functie van het geld en de wet, waarbij het geld gezien wordt als een medium tussen de productie- en circulatiesfeer en de wet als een medium tussen de burgerlijke maatschappij en de staat. Urry, J., The Anatomy of Capitalist Societies, p. 116, 1981.
- 12) Zie ook: Gerstenberger, H., Klassenantagonismus, Konkurrenz und Staatsfunktionen, in: Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie, nr. 3, p. 25, 1975.
- 13) Altvater, E., Zu einigen Problemen des Staatsinterventionismus, in: Prokla, nr. 3, p. 7, 1972.
- 14) Läßle, D., Staat und allgemeine Produktionsbedingungen, Grundlagen zur Kritik der Infrastrukturtheorien, p. 66, 1973.
- 15) Zie ook: Hirsch, J., Elemente einer materialistischen Staatstheorie, in: C. von Braunmühl u.a., Probleme einer materialistischen Staatstheorie, p. 234, 1973.
- 16) Hirsch, J., Bemerkungen zum theoretischen Ansatz einer Analyse des bürgerlichen Staates, in: Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie, nr. 8/9, p. 134, 1976.
- 17) Hirsch, J., Zum Problem einer Ableitung der Form- und Funktionsbestimmung des bürgerlichen Staates, in: E. Henning u.a. (Hrsg.), K. Marx, F. Engels, Staatstheorie, p. CXLVII, 1974.
Voor een kritiek op de opvallende reductie van het kapitalistisch reproductieproces tot accumulatieproces zie:
Kostede, N., Die neuere marxistische Diskussion über den bürgerlichen Staat, in: Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie, nr. 8/9, p. 174, 1976.
- 18) De wet van de tendens tot daling van de winstvoet is een van de meest controversiële vraagstukken in de marxistische economen-discussie. Zie hiervoor:

- Glombowski, J., Karl Marx en de hedendaagse economische theorie, in: H.P.M. Goddijn (red.), Karl Marx: zijn leven, leer en invloed, p. 252-293, 1982.
- 19) Hirsch, J., Staatsapparat und Reproduktion des Kapitals, p. 50, 1974.
- 20) Hirsch, J., Der Sicherheitsstaat. Das > Modell Deutschland <, seine Krise und die neuen sozialen Bewegungen, 1980.
- 21) Zie ook: Holloway, J. Picciotto, S. (eds.), State and Capital, p. 28, 1978,
 Jessop, B., The Capitalist State, p. 130, 1982.
- 22) Een produktiewijze is een abstract-formeel begrip en bestaat niet als zodanig in de werkelijkheid, in tegenstelling tot een sociale formatie dat een concreet-reëel begrip is. Zie voor een verdere uitwerking hieromtrent:
 Poulantzas, N., Politische Macht und gesellschaftliche Klassen, p. 9-31, 1974,
 Poulantzas, N., Klassen im Kapitalismus-heute, p. 13-35, 1975.
- 23) Poulantzas, N., Staatstheorie, p. 45-46, 1978.
- 24) Poulantzas, N., Politische Macht und gesellschaftliche Klassen, p. 145-151, 1974.
- 25) De gangbare taal over privé-belang, groepsbelang en algemeen belang moet geherformuleerd worden om het probleem van de belangenrelaties in een marxistisch discours te kunnen behandelen. Dit probleem duidt op de verhouding tussen maatschappelijke klassen, macht en staat. Zie hiervoor:
 Boey, K. en Meys, P., Een marxistische transcriptie: Poulantzas over belangen, in: Vlaams Marxistisch Tijdschrift, nr. 2, p. 9-24, mei 1984.
- 26) Poulantzas, N., Politische Macht und gesellschaftliche Klassen, p. 212, 1974.
- 27) Poulantzas, N., Staatstheorie, p. 199-201, 1978.
- 28) Ibid. p. 202 e.v.
- 29) Zie voor een meer uitgebreide explicatie van het autoritair etatisme:
 Meys, P., Autoritair etatisme, in: Krisis. Tijdschrift voor Filosofie, nr. 14, p. 4-21, 1984.

- 30) Poulantzas, N., Politische Macht und gesellschaftliche Klassen, p. 314-316, 1974.
- Een dergelijke bepaling van de vorm van de staat volgt Poulantzas ook wanneer hij uitzonderingsvormen van de kapitalistische staat analyseert. In de fascistische staat van Duitsland en Italië werd de legitimatie- en organisatiefunctie vervuld door de fascistische partij en de politieke politie en in de militaire dictaturen van Portugal, Griekenland en Spanje door het leger.
- Poulantzas, N., Faschismus und Diktatur, 1973.
- Poulantzas, N., Die Krise der Diktaturen Portugal, Griechenland, Spanien, 1977.
- 31) Poulantzas, N., Politische Macht und gesellschaftliche Klassen, p. 318, 1974.
- 32) Holloway, J., Picciotto, S., (eds.), State and Capital, p. 30, 1978.
- 33) Gramsci, A., Selections from the Prison Notebooks, ed. G. Hoare and P. Nowell Smith, 1971.
- 34) Urry, J., The Anatomy of Capitalist Societies, p. 52-53, 1981.
- 35) Ibid. p. 100.
- 36) Ibid. p. 31, 102 en 106.
- Zie ook: Urry, J., De-Industrialisation, Classes and Politics, in: R. King (ed.), Capital and Politics, p. 28-48, 1983.
- 37) Urry, J., The Anatomy of Capitalist Societies, p. 115 en 116, 1981.
- 38) Ibid. p. 126.
- 39) Zie: O'Connor, J., The Fiscal Crisis of the State, 1973.
- 40) Urry, J., The Anatomy of Capitalist Societies, p. 130, 1981.
- 41) Ibid. p. 122.
- 42) Ibid. p. 153.
- 43) Ibid. p. 128.
- 44) Jessop, B., Capitalism and Democracy: The Best Possible Political Shell?, in: G. Littlejohn (ed.), Power and the State, p. 13, 1978, Jessop, B., The Capitalist State, p. 226, 227 en 228, 1982.
- 45) Jessop, B., The Political Indeterminacy of Democracy, in: A. Hunt (ed.), Marxism and Democracy, p. 57, 1980.
- Jessop, B., The Capitalist State, p. 249, 1982.

- 46) Jessop, B., Corporatism, Parliamentarism and Social Democracy, in: P.C. Schmitter, G. Lehbruch (eds.), Trends Toward Corporatist Intermediation, p. 185-212, 1979,
Jessop, B., The Capitalist State, p. 229-234, 1982.
- 47) Jessop, B., Corporatism, Parliamentarism and Social Democracy, in: P.C. Schmitter, G. Lehbruch (eds.), Trends Toward Corporatist Intermediation, p. 197, 1979,
Jessop, B., The Political Indeterminacy of Democracy, in: A. Hunt (ed.), Marxism and Democracy, p. 69, 1980.
- 48) Jessop, B., Capitalism and Democracy: The Best Possible Political Shell?, in: G. Littlejohn (ed.), Power and the State, p. 39, 1978.
- 49) Jessop, B., Corporatism, Parliamentarism and Social Democracy, in: P.C. Schmitter, G. Lehbruch (eds.), Trends Toward Corporatist Intermediation, p. 195, 1979,
Jessop, B., The Political Indeterminacy of Democracy, in: A. Hunt (ed.), Marxism and Democracy, p. 77, 1980.
- 50) Jessop, B., The Capitalist State, p. 240, 1982.
- 51) Jessop, B., Capitalism and Democracy: The Best Possible Political Shell?, in: G. Littlejohn (ed.), Power and the State, p. 43 en 44, 1978.
- 52) Ibid. p. 45.
- 53) Jessop, B., Corporatism, Parliamentarism and Social Democracy, in: P.C. Schmitter, G. Lehbruch (eds.), Trends Toward Corporatist Intermediation, p. 211, 1979.
- 54) Zie voor een concrete analyse van de sociaal-democratie:
Buci-Glucksmann, C., Therborn, G., Der socialdemokratische Staat, 1982.
- 55) Poulantzas, N., The Problem of the Capitalist State, in: New Left Review, nr. 58, p. 67-78, 1969.
- 56) Therborn, G., What does the ruling class do when it rules?, p. 151, 161 en 219, 1978.
- 57) Zie voor de relatie tussen de structuur van de staat, de economische structuur, de staatsinterventie en de klassenstrijd:
Wright, E.O., Class, Crisis and the State, 1978.
- 58) Jessop, B., The Capitalist State, p. 231, 232 en 245, 1982.
- 59) Het zou in deze context te ver voeren om dieper in te gaan op de relatie tussen klassenstrijd en volksdemocratische strijd. Zie hier-

voor:

- Jessop, B., The Political Indeterminacy of Democracy, in: A. Hunt (ed.), Marxism and Democracy, p. 63-72, 1980,
 Jessop, B., The Capitalist State, p. 242-252, 1982.
- 60) Jessop, B., Capitalism and Democracy: The Best Possible Political Shell?, in: G. Littlejohn, Power and the State, p. 47, 1978.
- 61) Zie ook: Hall, S., Rethinking the "Base- and Superstructure" Metaphor, in: Bloomfield, J., (ed.), Class, Hegemony and Party, p. 43-72, 1977.
- 62) Het incorporeren van de arbeidersklasse wordt ook vaak als argument gehanteerd ter legitimatie van de corporatieve staat als beste staatsvorm voor de ontwikkeling van het kapitaal. Zie o.a.:
 Crouch, C. (ed.), State and Economy in Contemporary Capitalism, 1978,
 Poulantzas, N., Staat, sociale bewegingen en partij, in: Recht en Kritiek, no. 2, 1981.
- 63) Strinati, D., Capitalism, the State and Industrial Relations, p. 22, 1982.
- 64) Panitch, L., The Development of Corporatism in Liberal Democracies, in: P.C. Schmitter, G. Lehbruch (eds.), Trends Toward Corporatist Intermediation, p. 123, 1979.
- 65) Pahl, R.E., Winkler, J.T., The Coming Corporatism, in: Challenge, march-april, p. 31, 1975,
 Winkler, J.T., Corporatism, in: Archives Europeennes de Sociologie, no. 17, p. 109, 1976.
- 66) Zie voor een kritiek op Pahl en Winkler:
 Westergaard, J., Class, Inequality and "Corporatism", in: A. Hunt (ed.), Class & Class Structure, p. 165-186, 1977.
- 67) Voor een meer uitgebreide discussie omtrent het corporatisme, speciaal in relatie tot de verzorgingsstaat, zie:
 Akkermans, T. en Nobelen, P. (red.), Corporatisme en Verzorgingsstaat, 1983.
- 68) In vooral het laatste deel van de twee door Civis Mundi in 1982 uitgebrachte artikelen-reeksen, waarin het thema "Staatstheorie - de staat als wetenschappelijke en ideologische uitdaging" centraal staat, wordt ook gewezen op de belangrijke ideologische functie van de parlementaire en corporatieve instituties. Zie met name:

- Poortinga, E., de Roos, Th. en Siljee, N., Het dilemma van de verzorgingsstaat in het licht van Neo-marxistische staatstheorieën, in: *Civis Mundi*, XXI, nr. 4, 1982.
- 69) Victor, M. Perez-Diaz analyseert in zijn boek State, Bureaucracy and Civil Society, 1978, de overgang van een liberale democratie naar een bureaucratisch autoritair regime in een revolutionaire situatie met een sterke arbeidersklasse, waarbij hij de historische tekst van K. Marx, Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte, als uitgangspunt neemt. Deze analyse biedt waardevolle aanknopingspunten voor een vergelijking tussen het Bonapartisme als een vorm van een uitzonderingsstaat en de kenmerken van de huidige staat.
- 70) Hall, S., Popular-Democratic VS Authoritarian Populism: Two Ways of Taking Democracy Seriously, in : A. Hunt (ed.), *Marxism and Democracy*, 1980.
- 71) Zie voor een onderscheid tussen maatschappelijk corporatisme en staatscorporatisme:
Schmitter, P.C., Still the Century of Corporatism?, in: P.C. Schmitter, G. Lehmbruch (eds.), *Trends Towards Corporatist Intermediation*, p. 7-52, 1979.
- 72) Hirsch, J., Der Sicherheitsstaat. Das > Modell Deutschland <, seine Krise und die neuen sozialen Bewegungen, p. 123, 1980.

IN 1983 REEDS VERSCHENEN

- 126 H.H. Tigelaar
Identification of noisy linear systems with multiple arma inputs.
- 127 J.P.C. Kleijnen
Statistical Analysis of Steady-State Simulations: Survey of Recent Progress.
- 128 A.J. de Zeeuw
Two notes on Nash and Information.
- 129 H.L. Theuns en A.M.L. Passier-Grootjans
Toeristische ontwikkeling - voorwaarden en systematiek; een selectief literatuuroverzicht.
- 130 J. Plasmans en V. Somers
A Maximum Likelihood Estimation Method of a Three Market Disequilibrium Model.
- 131 R. van Montfort, R. Schippers, R. Heuts
Johnson S_U -transformations for parameter estimation in arma-models when data are non-gaussian.
- 132 J. Glombowski en M. Krüger
On the Rôle of Distribution in Different Theories of Cyclical Growth.
- 133 J.W.A. Vingerhoets en H.J.A. Coppens
Internationale Grondstoffenovereenkomsten.
Effecten, kosten en oligopolisten.
- 134 W.J. Oomens
The economic interpretation of the advertising effect of Lydia Pinkham.
- 135 J.P.C. Kleijnen
Regression analysis: assumptions, alternatives, applications.
- 136 J.P.C. Kleijnen
On the interpretation of variables.
- 137 G. van der Laan en A.J.J. Talman
Simplicial approximation of solutions to the nonlinear complementarity problem with lower and upper bounds.

IN 1984 REEDS VERSCHENEN

- 138 G.J. Cuypers, J.P.C. Kleijnen en J.W.M. van Rooyen
Testing the Mean of an Asymmetric Population:
Four Procedures Evaluated
- 139 T. Wansbeek en A. Kapteyn
Estimation in a linear model with serially correlated errors when
observations are missing
- 140 A. Kapteyn, S. van de Geer, H. van de Stadt, T. Wansbeek
Interdependent preferences: an econometric analysis
- 141 W.J.H. van Groenendaal
Discrete and continuous univariate modelling
- 142 J.P.C. Kleijnen, P. Cremers, F. van Belle
The power of weighted and ordinary least squares with estimated
unequal variances in experimental design
- 143 J.P.C. Kleijnen
Superefficient estimation of power functions in simulation
experiments
- 144 P.A. Bekker, D.S.G. Pollock
Identification of linear stochastic models with covariance
restrictions.
- 145 Max D. Merbis, Aart J. de Zeeuw
From structural form to state-space form
- 146 T.M. Doup and A.J.J. Talman
A new variable dimension simplicial algorithm to find equilibria on
the product space of unit simplices.
- 147 G. van der Laan, A.J.J. Talman and L. Van der Heyden
Variable dimension algorithms for improper labellings.
- 148 G.J.C.Th. van Schijndel
Dynamic firm behaviour and financial leverage clienteles
- 149 M. Plattel, J. Peil
The ethico-political and theoretical reconstruction of contemporary
economic doctrines
- 150 F.J.A.M. Hoes, C.W. Vroom
Japanese Business Policy: The Cash Flow Triangle
an exercise in sociological demystification
- 151 T.M. Doup, G. van der Laan and A.J.J. Talman
The $(2^{n+1}-2)$ -ray algorithm: a new simplicial algorithm to compute
economic equilibria

IN 1984 REEDS VERSCHENEN (vervolg)

- 152 A.L. Hempenius, P.G.H. Mulder
Total Mortality Analysis of the Rotterdam Sample of the Kaunas-
Rotterdam Intervention Study (KRIS)
- 153 A. Kapteyn, P. Kooreman
A disaggregated analysis of the allocation of time within the
household.
- 154 T. Wansbeek, A. Kapteyn
Statistically and Computationally Efficient Estimation of the
Gravity Model.
- 155 P.F.P.M. Nederstigt
Over de kosten per ziekenhuisopname en levensduurmodellen
- 156 B.R. Meijboom
An input-output like corporate model including multiple
technologies and make-or-buy decisions
- 157 P. Kooreman, A. Kapteyn
Estimation of Rationed and Unrationed Household Labor Supply
Functions Using Flexible Functional Forms
- 158 R. Heuts, J. van Lieshout
An implementation of an inventory model with stochastic lead time
- 159 P.A. Bekker
Comment on: Identification in the Linear Errors in Variables Model

Bibliotheek K. U. Brabant

17 000 01059783 0